

KASBGA YO'NALTIRISH ISHLARINING DIAGNOSTIKASINI RIVOJLANISH TARIXI

Baratova Dilfuza Jovliyevna

Qashqadaryo viloyati Yakkabog' tumani
11-umumiy o'rta ta'lim maktabi psixologi

Annotatsiya: Bu maqolada kasbga yo'naltirish ishlarining diagnostika qilish va uning rivojlanish tarixi haqida fikr-mulohazalar yoritilgan.

Kalit so'zlar: Kasb, diagnostika, rivojlanish, yo'naltirish, korreksiya, rivojlanish tarixi.

Ta'lim islohotini muvaffaqiyati uning o'zgarib, rivojlanib borayotgan dunyoning talablariga javob berish bilan belgilanadi. Ta'lim jarayonida ishtirok etuvchi har bir mutaxassis o'z sohasini mohir bilimdoni bo'lish bilan bir qatorda, ta'lim-tarbiya faoliyatini olib borish bilan bog'liq zarur ijtimoiy komponentlarni ham o'zlashtirgan bo'lishi lozim. Shu o'rinda bir savol tug'iladi ta'limiy va tarbiyaviy islohotlarning muvaffaqiyati nima bilan belgilanadi. Mazkur islohotlarning muvaffaqiyati natijadan aniqlanadi. Yoshlarni kelajagini to'g'ri tanlash ularni jamiyatga kerakli shaxs qilib ulg'aytirish va kasb hunarga yo'naltirish bugungi kunning dolzarb masalasidir. Kasbga yo'naltirish diagnostikasining tarixi uzoq yillarga borib taqaladi.

Kasbga yo'naltirish diagnostikasining rivojlanish nazaryalarini 3 davrga bo'lish mumkin.

Birinchi davr – qadimgi allomalar qarashlaridan e'tiboran XXI asrgacha davom etgan tadqiqot nazaryalari davri hisoblanadi. Bu davrni falsafiy-adabiy davr deyish mumkin. Bu davrda insonning axloqiy, ijtimoiy tabiatiga taalluqli muammolarni o'rganishga asosiy e'tibor qaratiladi. Shuning uchun ham shaxsni avalgi tariflar ancha keng ma'noga ega edi. Bu ta'rifda nimaiki inson shaxsiga taalluqli bo'lsa uning

biologiyasi, psixologiyasi, ma'daniyati ma'naviyati va boshqalar kiritilgan edi. Insonlar psixologiyasi, dunyo qarashi, sharoitlari va ma'daniyat, ma'rifat darajalari birinchi davr asosida kasbga yo'naltirish bo'yicha kategoriyalanadi. Ikkinchi davr – XIX asrning oxirlaridan XX asrning ikkinchi yarmigacha bo'lgan davrni o'z ichiga oladi. Ya'ni, bu davr pedagoglar shaxs tarbiyasini va kamolotini o'rganish tadqiq etishga o'z hissalarini qo'shgan davr hisoblanadi. Chunki bu davrda inson shaxsini klinik sharoitlarda tadqiq qilish uchun tekshiruvlar olib borildi. Jumladan, bu davrda shaxsga taalluqli introversiya, ya'ni o'zining ichki muammolariga sho'ng'ib o'zi bilan o'zi bo'lishi va atrofdagi voqeahodisalarga diqqatning susayib ketishi, ekstroversiya, ya'ni insonni o'rab olgan muhit atrofga ongning qaratilganligi va shu bilan band bo'lib, o'ziga nisbatan ishonch va diqqatning susayishi, hayajonlanish, insondagi yuqori darajadagi halovatsizlik xususiyati, ma'lum psixologik ijtimoiy vaziyatlarda qo'rquv va hayajon issiyotlari, rigidlik (tafakkurning tormozlanishi, ya'ni bir marta qabul qilinga hukm yoki fikrlash va harakat usulidan vos kechishning qiyin holati) tormozlanganlik (qo'zg'atuvchilarga qarshi harakatning susayib ketishi), uyg'onganlik holati (qo'zg'atuvchilar ta'sirida yuqori darajada qo'zg'alganlik va uning izlarining ma'lum vaqtgacha qolishi) kabi psixologik holatlar o'rganiladi. Lekin bu davrda shaxsning ijobiy xislatlari, qobiliyatlari ma'daniy, ma'naviy, va shunga o'xshash bir qator fazilatlarni o'rganish diagnostikasi rivojlanmadi.

Ikkinchi davrda pedagoglar orqali kasbga yo'naltirilayotgan shaxsning introversiya, ekstroversiya va psixikasi, qurquvlari bilan ishlanadi.

Keyingi davr (XX asrning ikkinchi yarmi –XXI asr boshlari) experimental davr bo'lib, bu davrda nemis pedagog olimi Karlxayns Ingenkamp hamda angliyalik psixolog R.Kettel shaxsning ma'rifiy-ma'naviy rivojlanishini o'rganishga e'tibor qaratdilar. Rossiyada shaxsni eksperimental tadqiq qilish borasida A.F.Lazurskiy tizimli ravishda shaxsni ilmiy kuzatuvlar texnikasi va metodikasini, I.S.Kon va R.S.Nemov, I.P.Podlasiy, I.Rogov shaxsning intellektual darajasini o'rganish, o'qituvchi diagnostikasiga oid metodikalarni ishlab chiqdilar. G.Ayzenk kuzatuv, so'rovnoma hujjatlar tahlillarini matematik ishlab chiqish usullarini yaratdi. G.Olloport shaxs hususiyatlari nazaryasiga

asos soldi. R.Kettelesa, G.Ayzenk yaratgan matematik aparatni shaxs xususiyatlari nazaryasiga qo'llab, uni eksperimental o'rganishga xizmat qiluvchi faktorli tahlilni yaratdi. U shaxsning xususiyatlarini belgilovchi faktolar xususiyatlarni aniqladi va tartibga soldi. K.Ingenkampff, Igna Xartmanlar kasbga yo'naltirish diagnostika doirasida shaxsni o'rganish testlarini ishlab chiqdilar. R.Kettel o'zining nomi bilan 16 faktorli "Kettel testi", G.Ayzenk "Ayzenk testi", "Roshax testi" larini yaratishdi. Nemis olimi Mauermanning yozishicha: "Kasbga yo'naltirish diagnostikasi o'zlashtirish va o'quv jarayoniga tayyorgarlik o'rtasida aloqa o'rnatadi, o'quv jarayonida kechadigan o'quv maqsadini to'g'ri belgilaydi va o'quv-tashkiliy shakllarni sharoitga mosligini baholaydi". Yuqorida ko'rsatilgan davrlar asosan o'quvchi yoshlarni kasbga yo'naltirish diagnostikasi kategoriyalarining bir turi hisoblanadi. Bu davrlar bilan asosan kasbga yo'naltirishni maqsadli yo'naltirish va mukammal

tarzda diagnostik qarashlarni kategorialash mumkin.

Kasbga yo'naltirish diagnostikasini tizimlashtirish va mukammal kategoriyalarni loyhashtirish uchun turli davrdagi olimlar nazaryalarini o'rganishgan. Xususan Sharqda kasbga yo'naltirish diagnostikasi elementlari qo'llanilganligidan guvohlik beruvchi manbalar mavjud. "Avesto ta'limoti", "Qur'oni Karim" saboqlari, Abu Abdulloh Muhammad ibn Ismoil al-Buxoriy(810-970), Abu Iso Muhammad ibn Iso at-Termiziy (824-892)kabi Hadis ilmining ulug'lari, tasavvuf ilmi (so'fiylik tariqati)ning namoyondalari: Bahovuddin Naqshbandiy, Abduxoliq G'ijdivoniy, Najmiddin Kubro kabi olimu fuzalolar komil inson to'g'risidagi g'oyalari bilan Sharqda ta'lim-tarbiya jarayonining rivojiga ulkan hissa qo'shdilar. Ularning ta'lim-tarbiyaga oid qarashlarida kasbga yo'naltirish diagnostikasi elementlarini ham uchratamiz. Xususan, ushbu olimlarning talimotlarida "ustoz-shogird" munosabatlarini o'rganishimiz va tadqiq qilish, ilm o'rganish bo'yicha yoshlarning aqliy qobiliyatlarini tashxislash va rivojlantirish, ularni kasb tanlashlari uchun imkoniyatlari va qobiliyatlarini diagnostika qilish masalalari o'z ifodasini topgan. Sharqda kasbga yo'naltirish diagnostika elementlarini qo'llashda insonni voyaga yetkazish masalalariga jiddiy e'tibor qaratilgan. Xalq kasbga yo'naltirish

diagnostikasi o'zbekona axloq, odob va tarbiyaning murakkab barcha qirralarini o'zida mujassamlashtiradi. Xalq kasbga yo'naltirish diagnostikasida tarbiyaning turli uslublaridan foydalanilgan. Bu uslublar nihoyatda rang-barang bo'lib, ko'p tomonlari bilan ilmiy kasbga yo'naltirish diagnostikasi va kasbga yo'naltirish diagnostikasining shakllanishida ham o'z ta'sirini ko'rsatgan. Sharqda O'quvchi yoshlarni kasbga yo'naltirish diagnostikasi elementlari quydagi tarbiya metodlari zahirida qo'llanilgan:

1. Tushuntirish: maslahat berish, uzur so'rash, yaxshiliklar aqida so'zlash, tug'ri maslahatlar beraolish, o'rnak bo'lish.
2. Nasihat berish: o'git, undash, ko'ndirish, iltims qilish, oq yo'l tilash, yaxshiliklar haqida so'zlash, rahmat aytish, duo qilish.
3. Namuna bo'lish: maslahat so'rash, o'rnak bo'lish.
4. Rag'bat va jazo: maqtash, olqishlash, tasanno aytish, ta'kidlash, ta'na-gina, tanbeh berish, uyaltirish va boshqalar...

Sharqda kasbga yo'naltirish diagnostika elementlari – an'analar, udumlar, rasm-rusmlar, zahirida ham namoyon bo'lgan. Bunda yosh avlodni aqliy rivojlantirish, bilim, ilm, malaka, ko'nikmaga ega bo'lish, axloqli qilib tarbiyalash: axloq, xulq, odob, yaxshilik, adolat, insof, diyonat, sharmi-hayo, vatanparvarlik va boshqa fazilatlarni shakllantirish; mehnat tarbiyasi: faollik, ishchanlik, tadbirkorlik, ishbilarmonlik, aqli ish, jismoniy mehnat, imom tarbiya chiniqishi, jismoniy o'yinlar; nafosat tarbiyasi: guzallik, kiyinish madaniyati, muomila madaniyati, saranjomsarishtalik; ekologik tarbiya: tabiat, atrof-muhit, flora va faunaga sog'lom yondashuv; iqtisodiy tarbiya: tejamkorlik, bozor iqtisodiyoti, sarf, isrof, foyda, mulk, mulkka egalik, tadbirkorlik; huquqiy tarbiya: insonparvarlik, burch, vijdon, tenglik, adolat, to'g'rilik, halollik kabi ushunchalarni shakllantirishga katta e'tibor qaratilgan.

Demak, xulosa o'rnida aytadigan bo'lsak buyuk ajdodlarimiz tomonidan yaratilgan ta'lim-tarbiyaga oid g'oyalarda kasbga yo'naltirish diagnostika nazariya va amaliyot

muammolarini tadqiq qilish va yechimini topishga alohida ahamiyat qaratilgan bo'lib, ularni o'rganish va ulardan foydalanish buyuk ma'naviyatimizni asrashga va rivojlantirishga xizmat qiladi. Zamonaviy sharoitda kasbga yo'naltirish diagnostikasi rivoji. Bir qator olimlar: Klauer, Ingo Xartman, Karlxayns Ingenkamp, Linert, Frikelarning kasbga yo'naltirish diagnostikasi psixologik diagnostika zamirida tug'ilganligi ta'kidlash albattda o'rinlidir.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. “Kasbiy yetuklik asoslari” A. Najmiddinov Namangan 2009-yil
2. Kasbiy diagnostika metodlari N. Alimirzayev Toshkent 2022-yil
3. Psixokorreksion trening mashg'ulotlar xulqi o'g'ishgan o'quvchilar bilan psixologik korreksion-rivojlantiruvchi treninglar/ A. Abdullayev Toshkent 2017
4. “Diniy ekstremizm va terrorizmga qarshi kurashning ma'naviy-ma'rifiy asoslari”. Toshkent islom universiteti nashriyot-matbaa birlashmasi. Toshkent-2005